

Tøstrup kirke

består af et romansk langskib, bygget af granitkvadre. Denne oprindelige romanske bygning, der formodentlig er fra slutningen af 1100-tallet, er på et tidspunkt i senmiddelalderen, sidst i 1400-tallet, måske omkring år 1500, blevet gennemgribende ændret i gotisk stil på fire punkter:

For det første er langskibets kor i øst blevet nedbrudt og erstattet af et nyt afrundet, tresidet kor, der for en dels vedkommende er bygget af de tidligere granitkvadre, for en anden dels vedkommende opbygget af nye munkesten. Koret står med valmtag og har støttestøtter på hjørnerne.

For det andet er langskibets endevæg mod vest nedbrudt og et tårn blevet tilføjet i stedet. Også tårnet blev opført af genanvendte granitkvadre fra den gamle bygning, iblandet det nye byggemateriale: munkesten, der ikke blev almindelig i Danmark før i 1200- og 1300-tallet.

Der blev indbygget krydshvælv i hele kirken. De tre vestlige hvælv dækker over den oprindelige granitkvader-bygning.

Endelig er der blevet tilføjet et våbenhus mod syd. Dette er helt igennem opført af munkesten og fremstår i dag hvidkalket.

I den oprindelige romanske bygning er norddøren tilmuret, mens syddøren stadig anvendes, med adgang gennem det senere tilføjede våbenhus. Døbefonten af granit fra romansk tid er stadigvæk i anvendelse. Det er af almindelig Djursland-type med omhyggeligt udhuggede løvranke.

Tøstrup kirke set fra sydøst

Altertavle og prædikestol med lydhimmel er formodentlig fra 1605 (ifølge ved særlig belysning stadig synligt årstal på lydhimmel) og af samme mester, udført i "landlig renæssance". De blev alle forsynet med nye udsmykninger i 1839, af "daværende kirkeejer I. Harboe" – altertavlen med et nadverbillede. Denne nye udsmykning blev senere overmalet med et tredje lag, men dette blev fjernet ved restaureringen i 1984-86, så det i dag er udsmykningen fra 1839, der ses på såvel altertavle som prædikestol og lydhimmel. På altertavlen skinner den helt oprindelige udsmykning fra 1605, en korsfæstelsesgruppe, igennem under særlig belysning.

Kalkmalerierne

Det mest bemærkelsesværdige ved Tøstrup kirke i dag er imidlertid ikke bygningen i sig selv, men derimod de kalkmalerier, der blev fremdraget ved en stor restaurering i 1984 - 1986. Det helt specielle ved kalkmalerierne er, at de kan dateres til 1582, og det vil sige, at de er malet næsten 50 år efter reformationen i 1536. Det er usædvanligt, fordi reformationen gjorde op med udsmykningen af kirkerne, fordi det fremover skulle være præstens forkyndelse, menigheden skulle koncentrere sig om. Den skulle derfor foregå på dansk, og ikke på det for menigheden uforståelige latin¹. Som et led i opgøret med udsmykning, der kunne aflede menighedens tanker fra ordene, der lød fra prædikestolen, blev kalkmalerierne i næsten alle vore kirker kalket over. At det så har betydet, at de netop er blevet bevaret for eftertiden ved, at vi nu forsigtigt kan banke de overliggende kalklag af, det er en helt anden sag.

Derfor kendes efterreformatoriske kalkmalerier kun i ganske få tilfælde, på Djursland dog i tre tilfælde: Glæsborg, Estruplund og Tøstrup. I Tøstrup har man i slutningen af 1500-tallet malet et væld af ornamentbånd og bladguirlander i mange farver over hele kirken, så man får indtryk af at stå i et hvælvet løvsal. Der er i kirken fire krydshvælvinger, hver med fire felter, hvortil kommer det trekantede hvælv i koret med tre felter. Det giver i alt 19 felter. I hver af disse 19 felter i hvælvingernes felter er der malet et billede af en fremtrædende profet eller apostel, alle anbragt i en blomsterkalk – otte apostle i de to vestlige krydshvælv, og 11 profeter i de to østlige krydshvælv og korbhvælv. Bemærk det efterreformatoriske træk: ingen helgener!

Det kalkmaleri-smykkede langskib og kor

¹ Det er dog påvist, at der i vid udstrækning også blev prædikeret på dansk før reformationen.

Kalkmalerierne – et overblik

I værket "Danske Kalkmalerier"² omtaler Henrik Græbe kalkmalerierne i Tøstrup kirke sådan: "I hver hvælvingskappe er malet et blomsterbæger i midten med en mandsperson i halvfigur, iført renæssancedragt og med navnet skrevet på en banderole ovenover. I de to vestlige hvælv fremtræder apostle, i de øvrige er det profeter, og alle ledsages af to store teksttavler. Det bliver således 2 x 19 tavler, lig med 38, og yderligere har der været teksttavler i vinduesnicherne. På nordvæggen i det østligste hvælvfag er et billede af Nadveren med store slotsvinduer i baggrunden. Alt er omkranset af bladguirlander, der løber langs alle buer. To steder i udsmykningen er malet årstallet 1582.

På de to teksttavler ved hver profet er udvalgte tekster fra den pågældende profets skrifter gengivet med minuskler efter Vulgata. På apostlenes teksttavler i de to vestlige hvælv er trosbekendelsen skrevet med versaler, i den ene tavle på latin, i den anden på dansk. Læsningen af de mange teksttavler begynder i øst i den tresidede korhvælvings midtfag, hvor kong David ses med kongekrone og harpe, mens salmisten med tavlernes tekst klager sin nød og beder om frelse fra fjenderne. Det er et billede på den retfærdiges lidelse, svarende til Kristi korsfæstelse. David er Jesu stamfader og har derfor den fornemste plads lige over alteret. I sydkappen bekræfter Johannes Døberen Jesu guddommelighed med ordene fra Johannesevangeliet(1, 14): "Og Ordet blev Kød og tog Bolig iblandt os", samt "Se Guds Lam, som bærer Verdens Synd" (Johs. 1, 29). Johannes Døberen er Jesu åndelige stamfader og får derfor pladsen lige efter David. Endelig følger i nordkappen profeten Esajas, der taler om Herrens tjeners lidelse.

De ni følgende profeter møder med tekster fra Det gamle Testamente, der alle på en eller anden måde rummer en forudsigtelse af Jesu komme og hans død for menneskene.

I det østligste krydshvælv, endnu i koret, taler profeterne om Jerusalems fald, som er en følge af Guds vrede, der udløses over dem, som ikke retter sig efter hans ord, bedrer sig og skikker deres levned derefter. I det følgende hvælv taler profeterne alle om forjættelser.

Profeter fra Det gamle Testamente og apostle fra Det nye Testamente leverer for menigheden en lille teologisk forelæsning fra den tid, hvor Luthers lære var ved at formulere sig og vinde indpas, også i et lille landsogn som Tøstrup. Her har vi den gamle og den nye pagt under samme tag, på samme måde som det stilles op over for hinanden på titelbladene i datidens bibler. En sammenstilling, vi også kender med andre udtryksformer i Feldballe kirke, hvor Moses står med den gamle pagt og Jesus med den nye.

Maleriernes kunstneriske kvalitet er beskeden Teksterne synes valgt af den, som har bestilt udsmykningen, og han skal nok findes blandt tidens teologer. Tøstrup kirke har ingen tilknytning til herremand eller gods, men i 1584 hed præsten Rasmus Rud, og han var tillige tingskriver og muligvis i familie med herskabet på Gjesingholm (Løvenholm) i nærheden, hvor fruhen hed Dorte Rud, en datter af søhelten Otte Rud. Hendes morbroder var rigshofmester Peder Oxe, der synes afbildet i Tøstrup som en af apostlene. Blandt profeterne bærer én umiskendeligt Martin Luthers ansigtstræk, mens en anden muligvis kan forestille teologen Niels Hemmingsen".

Den dansksprogede Bibel, Christian III's danske bibeloversættelse, udkom i 1550, så det må undre, at man i Tøstrup har valgt de latinske tekster, som menigheden ikke har forstået. En teolog må stå bag!

² Bind 7, side 152-153'

De tre østlige hvælv med profeterne

I en pjece om Tøstrup kirke fra 1986, efter den store restaurering, gengives profeterne og apostlene med hver deres skriftsted eller del af trosbekendelsen felt for felt. Profeternes skriftsteder står på latin, men de gengives i det følgende i dansk oversættelse. Rækkefølgen begynder med det østlige felt i korhvælvet, derefter det nordlige og til sidst det sydlige. Derefter er rækkefølgen i hver af de fire krydshvælv: øst → syd → vest → nord – det gælder både profeter og apostle. Her følger gennemgangen af profeterne med skriftsteder felt for felt.

Korhvælv øst: Kong David, nord: "De har gennemboret mine hænder og fødder" (salme 22, 17), og syd: "Jeg kan tælle alle mine ben" (salme 22, 18)

Korhvælv nord: Profeten Esajas, nord: "Men han blev såret for vore overtrædelser" (Es. 53, 5), og syd: ...(teksten er tabt)

Korhvælv syd: Johannes Døberen, nord: "Da ordet blev kød og tog bolig iblandt os" (Joh 1, 14), og syd: "Se det Guds lam, som bærer verdens synd" (Joh. 1, 29)

Østligste krydshvælv øst: profeten Daniel (med årstal 1682), nord: "Efter de to og tredstindstyve uger skal en salvet bortryddes uden dom" (Dan. 9, 26), syd: "Lovet være Guds navn fra evighed til evighed, thi ham tilhører visdom og styrke. Han lader tider og stunder skifte, afsætter og indsætter konger" (Dan 2, 20).

Profeten Daniel med skriftsteder

Do. syd: profeten Ezekiel, øst: "Så sandt jeg lever, lyder det fra den Herre Herren: Jeg har ikke lyst til den gudløses død, men til at han omvender sig fra sin vej, at han må leve" (Ez. 33, 11), vest: "Så siger Herre Herren: Nu vil jeg vende Jakobs skæbne, forbarme mig over alt Israels hus" (Ez. 39, 25)

Do. vest: profeten Mika ("Micheas Propht"), syd: "Og du, du Bethlehem-Ephrata, liden til at være blandt Judas tusinder!" (Mi. 5, 1), nord: "Af dig skal udgå mig een til at være hersker i Israel. Hans udspring er fra fordum, fra evigheds dage" (Mi. 5, 1)

Do. nord: profeten Jeremias, vest: "Så siger Herren: Din røst skal du holde fra gråd, dine øjne fra tårer, thi der er løn for din møje, lyder det fra Herren, fra fjendeland vender de hjem" (Jer.31, 16), øst: "Efter hine dage lyder det fra Herren: Jeg giver min lov i deres indre og skriver den på deres hjerter" (Jer. 31, 33)

Profeten Ezekiel

Næste krydshvælv, vest for ovenstående, østlige felt: Profeten Hosea ("Oseas Prphet 1582"), nord: "Om to dag gør han os levende, rejser og op på den tredje" (Hos. 6, 2)

Do, sydlige felt: Profeten Joel, øst: "Men enhver, der påkalder Herrens navn, skal frelses" (Joel 2, 32), vest: "Vend om til Herren eders Gud! Thi nådig og barmhjertig er han, langmodig og rig på miskundhed" (Joel 2, 13)

Do, vestlige felt, Profeten Habakkuk, syd: "(Thi synet står ved magt), tøver det, sagde Herren, bi så på det, thi det kommer, det udebliver ikke (Habak. 2, 3), nord: "men den retfærdige skal leve ved sin tro" (Habak. 2, 4)

Do, nordlige felt: profeten Zakarias ("Sacaria Prphe"), vest: "De skulle se hen til ham, hvem de havde gennemstunget" (Zak. 12, 10)

De to vestlige hvælv med apostlene

Apostlene fremviser trosbekendelsen, først med latinsk tekst, derefter dansk. I det følgende gengives kun den danske tekst. Kalkmalerier med apostle har næsten altid Peter, Andreas og Jakob den Ældre som de tre første – det gælder også i Tøstrup. Derefter kan rækkefølgen variere. Oftest er alle 12 apostle med, men ind imellem ses også kun de otte første, som her i Tøstrup. Det hænger formodentlig sammen med, at deres funktion er at vise trosbekendelsen frem for menigheden, og her anses de første otte punkter at være de vigtigste, da de omtaler troen på treenigheden: Gud Fader, Jesus Kristus og Helligånden. Resten af trosbekendelsen gælder menneskeskabte fænomener ("den hellige almindelige kirke" etc.). Det er i det hele taget tydeligt – og er udtryk for en klar luthersk tankegang – at det er skriftstederne, der er vigtigst. De optager mere plads end profeter og apostle. Et andet efter-reformatorisk træk er gengivelsen af apostlenes trosbekendelse på dansk i den ene side. Endelig er det også typisk, at en af apostlene – Johannes – gengives med reformatoren Martin Luthers ansigtstræk, mens Judas Tadæus gengives med Peder Oxes træk.

Her følger apostlene med trosbekendelsen:

Krydshvælvets umiddelbart vest for profethvælvene, østlige felt: apostlen Peter ("Sanctus Petrus"): "Jeg tror på gud fader (almægtig), himmelen og Jordes skabere".

Do, sydlige felt: Andreas: "Oc paa Iesum Christum hans eneste søn vor herre".

Do, vestlige felt: Jakob den Ældre ("Sanctus Jacobus Sebidei"): "Som er undfangen af den hellige ånd født af Jomfru Maria".

Do, nordlige felt: Johannes: "Pint under Pontio Pilato, korsfest Dødd og begrafuet".

Apostlen Jakob den Ældre

Det vestligste krydshvælv, østlige felt: Philipus: "(Nedfarende til Dødsriget) opstod tredje dag fra de døde".

Do, sydlige felt: Thomas: (opfarende) til Himmels, sidder hos gud fader".

Do, vestlige felt: Bartolomæus: teksten er tabt (hvorfra han skal komme at dømme levende og døde).

Do, nordlige felt: Judas Tadaeus (...evs"): Jeg tror paa Den hellige ånd".

--

Ud over ovenstående kalkmalerier i hvælvene har der været malede teksttavler i vinduesnicherne, og der har været bibelske scener på væggene. Af disse sidste er kun en enkelt scene bevaret på nordvæggen i kirkens østfag, nemlig en nadverscene.

Nadverscene på nordvæggen i koret. Store slotsvinduer i baggrunden. Scenen omkranses af meget fine bladguirlander, der sikkert har præget hele kirken.

Litteratur:

Erik Horskjær: De danske kirker, bind 13: Djursland og Randerseggen, 1968.

Hjemmesider: nimtoftesogn, visitdenmark, visitdjursland

"Danske kalkmalerier" bind 7: 1536-1700, Nationalmuseet 1992

Pjece: "Tøstrup kirke", 1986

Trap Danmark

Vilfred Friborg Hansen, skrevet til Syddjursportalens oplevelsesguide dec. 2012